

„Malenkij robot“ Ausztriában

Géza WIEDEMANN

Malenkij robot in Austria

Az osztrák kortárs történelem egy elfelejtett fejezete a nagytábor alatt – A civil lakosság deportálása az orosz Gulág-táborokba

Miközben Magyarországon, valamint más Kelet-Közép-Európai országban már számos kutatásban és kiadványban megtörtént a téma történettudományi igényű feldolgozása, addig Ausztriában a „malenkij robot”, azaz a civil lakosság szovjet munkatáborokba való elhurcolása idáig nem kapott megfelelő figyelmet, sőt mindmáig feldolgozatlan maradt, pedig a „malenkij robot” tragédiája, sajnálatos módon, Ausztria számos részén bekövetkezett, ez a téma osztrák téma is, az elhurcoltak története része Ausztria jelenkori történelmének.

A második világháborút követően, Ausztria 1945–1955 között azoknak a szövetséges hatalmaknak a megszállása alatt állt, amelyek az országot felszabadították a náci diktatúra alól. Ausztria területét, a náci birodalom részeként, 1942-től, illetve 1943-tól a Nagynémet Birodalom (*Großdeutsches Reich*) Alpok–Duna Birodalmi Tartományának (*Alpen-Donau-Reichsgaue*) nevezték és tekintették, a II. világháború után azonban a győztes hatalmak a tartományt és területét visszaállították az 1938-as Anschluss előtti határoknak megfelelően, Ausztriát pedig négy megszállási zónára osztották. Felső-Ausztria egyes részei (a *Mühlviertel*, vagyis a Dunától északra és az Enns folyótól keletre eső terület), valamint Alsó-Ausztria és Burgenland a szovjet megszállási zónába tartozott. Az ország fővárosát, Bécsset is négy részre osztották, és a 2., 4., 10., 20., 21., 22., kerület szovjet fennhatóság alá került. Más országokhoz hasonlóan, amelyek szintén szovjet megszállás alatt álltak, 1945-től Ausztriában is megkezdődött a civil lakosság összeszedése, majd oroszországi kényszermunka-táborokba való elhurcolása.

Hány embert hajtottak el Ausztriából, közülük hányan tértek haza, és hányan haltak meg a táborokban, erre mind a mai napig nem tudunk választ adni. Ennek több oka is van, egyrészt a Gulágról hazatértek egy része rövid időn belül elhagyta Ausztriát, és más országokba emigrált. Másrészt, a visszaérkezők közül sokan soha sem beszéltek az átélt szörnyűségekről, egyfelől, mert nem tudtak vagy nem akartak beszélni róla, másfelől azonban nem kaptak lehetőséget, nem kaptak sem politikai, sem tudományos platformot, hogy az átélt élményekről beszámolhassanak, tudassák ezeket a társadalommal. Ezért a témával foglalkozó kutatók napjainkban versenyfutásban vannak az idővel, hiszen a szemtanúk közül már sokan meghaltak, és a kevés életben maradt személy is idős korú.

Mindezek ellenére, a korszak kutatóinak munkái alapján, ismerünk bizonyos alapvető történeti folyamatokat ebből a korszakból. Történelmi tény, hogy a rettegett Vörös Hadsereg rendkívül gyorsan eljátszotta az osztrák civil lakosság körében a felszabadítókat megillető elismerést a civilekkel szembeni erőszak, a polgárok zaklatása, fosztogatása, valamint önkényes elhurcolása miatt. Mindezek az emberekkel szemben elkövetett bűntettek osztrák emberekkel történtek meg a Szovjetunió, valamint Ausztria területén, és a mai történeti kutatás tárgyát kell, hogy képezzék. Az utolsó órában vagyunk, hogy kutassuk, feltárjuk és dokumentáljuk az osztrák történelemnek ezt a szomorú, elfelejtett fejezetét.

A málenkij robot áldozatai – bevándorlás Ausztriába

Az Ausztriából elhurcolt osztrák állampolgárok mellett a történelmi kutatás szempontjából van egy másik releváns csoport is, amelyet saját országukból hurcoltak el Szovjetunióba, de túléltek a málenkij robot megpróbáltatásait, és a Gulágról visszatérve, 1948 után elhagyták hazájukat, és bevándoroltak Ausztriába. Ilyen Ausztriában élő közösségek azok, amelyek egykor a Romániában élő német népcsoport részét képezték, tagjaik ugyanis, miután megjárták a Gulágot, és hazatértek szülőföldjükre, Romániába, nem sokkal később ismét útra keltek, ezúttal önszántukból, hogy megtegyék a megpróbáltatásokkal teli utat Ausztriáig, ahol végre biztonságban élhetnek. Ilyen kis közösség telepedett le egy Linz melletti kisvárosban, a felső-ausztriai *Traunban*, miután eljött Romániából, a Brassó környéki Barcaságból, amelyet ők *Burzenlandnak* neveznek. Ma többségük már osztrák állampolgársággal rendelkezik.

A Gulágot megjárt egykori barcasági szászokkal készített interjúk tragikus emberi sorsokat tárnak fel. Wolf úr 1927. augusztus 29-én született *Weidenbachban* (magyarul Vidombák, mai román neve Ghimbav). Fiatalemberként részt kellett vennie a második világháborúban, majd röviddel haza érkezése után 1945. január 13-án Parkomunába (ma: Perevalszk) hurcolták el kényszermunkára további 1800 emberrel együtt. Nem ő volt az egyedüli a családból, akit elvittek, édesanyját, fiú- és lánytestvérét, valamint sógornőjét is deportálták. „Németek vagytok, ezért jóvátételi munkát kell végeznetek!” – ezzel magyarázták szovjet oldalról elhurcolásukat.

„Mindenkit elvittek, akiknek valami közük volt a németekhez” – emlékeznek az egykor Romániából deportált német nemzetiségűek. A deportálás előtt az embereknek fel kellett jegyeztetniük magukat a helyi adminisztrációval a környék éttermeiben, ezzel próbálták legitimálni elhurcolásukat. A regisztrálás a szovjet megszállók erős nyomására történt. Marhavagonokban összepréselve szállították az embereket a Szovjetunióba, pontosabban Ukrajnába, Nikanor (Nikanor-Novaja szénbánya, Luganszk-rajon), Parkomuna és Maikieffa (Makijevka, Doneck Körzet, Donyeci medence) munkatáborába, ahol az elkövetkező éveket embertelen körülmények között töltötték el. Wolf úr elbeszélése szerint, a tábor, ahová őt helyezték, két foci-pálya-nagyságú volt. Kis barakkokban éltek, és a mindennapi káposzta- vagy uborkaleves mellett időnként legfeljebb két almát kaptak naponta fejenként. Az egészségügyi viszonyok katasztrofálisak voltak, az árnyékszéknek egy földbe vájt lyuk szolgált, amelyet időnként börtönként is használtak. Bányában dolgoztak, Wolf úr két évet húzott le ott. Télen a hőmérséklet tartósan és mélyen fagyponthoz alott volt. Az örök szüntelenül zaklatták a tábor lakóit, kegyetlenkedtek velük.

„Nap mint nap haltak meg emberek, volt olyan nap is, amikor 30 halott volt” – emlékszik vissza Wolf úr. A téli hónapokban még a halottakat sem lehetett eltemetni, mert a talaj meg volt fagyva. Ilyenkor csak havat lapátoltak a holttestekre. Az örök környező falvak parasztjaival is rosszul bántak, gyakran kirabolták őket. Különösen sokat szenvedtek a nők, a gyerekek és a fiatalok. Parkomuna vagy ahogyan az erdélyi németek mondták: Parkamun) helységben a táborlakók többsége a Barcaságból jött, de Wolf úr gyakran emlegette a magyar foglyokat is. Emlékszik, hogy egyszer egy 20 fős csapat érkezett Miskolcra, velük építettek fel egy ringlispílt a táborban, amelyet Wolf úr le is rajzolt.

Hogy hány ember pusztult el ezekben a táborokban, mindmáig nem tudjuk pontosan. Az emberek egy része éhen halt, másokat halálra dolgoztattak, voltak, akik az örök keze által haltak meg. Sokan megfagytak a téli hónapokban. „Öltözetünk eredetileg fehér pamutból készült, de a munka során koromfekete lett” – emlékszik Wolf úr. Nagyon kevés kapcsolatuk volt a hazájukkal, csak egyszer kapott képeslapot otthonról. Az emberek, akik túléltek a kegyetlen állapotokat, és visszatérhettek hazájukba, próbáltak fényképeket, halotti bizonyítványokat kicsempészni, hogy dokumentálni tudják a Gulágban eltöltött éveket. A hazatérésüket követő években azonban történetük, sorsuk elbeszélését senki nem hallgatta meg.

Hogy milyen munkát kell végezniük, és hol, és hogy ez a munka meddig tart, arról nem adtak felvilágosítást nekik. Bizonytalanságban maradt a legtöbb Barcaságból deportált német személy egészen 1949. október 18-ig, amikor a Nemzetközi Vöröskeresztnek sikerült hazahozatni őket. A második világháború utáni években a Gulágokról a legtöbb túlélő visszatért a hazájába, Romániába, de amit otthon találtak, elkeserítette őket. Hazájuk romokban hevert, a településeket átnevezték, házukat idegeneknek adták. Ott álltak újra üres kézzel, üres zsebbel, kisémmizve. Ezek után Wolf urat még katonai szolgálat teljesítésére is kötelezték Romániában. Az emberek többsége úgy döntött, hogy végleg elhagyja hazáját, közülük sokan Ausztriát választották. A Szovjetunióból való hazatéréssel újabb utazás kezdődött. „Pontosan emlékszem arra a napra, amikor a hazámat újra elhagytam, ez a nap 1959 március 22. volt” – meséli az interjú alanya. A málenkij robot túlélői, új otthonukba megérkezve, egyesületeket hoztak létre (PI. Szászok Egyesülete) és újságot alapítottak, barcasági falujuk nevével (*Weidenbacher Zeitung*).

Bár többen, újságírók, érdeklődők évtizedek óta foglalkoznak a téma feldolgozásával, és így ma már több forrással, számos szemtanú beszámolójával rendelkezünk, a témával kapcsolatos tudományos publikációk még hiányoznak Ausztriában. A kérdés még nem került a jelenkori történelem tudományos vizsgálatainak fókuszába, és nem találta meg az utat az osztrákok kollektív emlékezetébe sem. A tudományos kutatás lehetőségei adóttak, interjúkra azonban csak addig lesz lehetőség, amíg a szemtanúk élnek. A „málenkij robot” az osztrák történelem része, tízezrek sorsát érinti, és ez elegendő ok a további kutatómunkára.

GULÁGKUTATÓK

NEMZETKÖZI TÁRSASÁGA

NEMZETKÖZI KONFERENCIÁJA

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MAB SZÉKHÁZ, MISKOLC, ERZSÉBET TÉR 1.

2012. ÁPRILIS 11. SZERDA 9.00-18.00

Fővédnökök:
Holczinger Ferenc SJ Igazgató Úr - Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium és Kollégium, Miskolc
Molnár Péter Elnök Úr - Miskolc Megyei Jogi Város Önkormányzatának Képviselője az Oktatási, Kulturális, Turisztikai, Ifjúsági és Sport Bizottság elnöke

- ◆ 2012. április 11. Délelőtti szekció
9.00–10.00 Regisztráció.
10.00–10.40 Megnyitó, köszöntések.
10.40–11.00 Várdy Béla: A Gulág megszületése, kifejlődése és mibenléte.
11.00–11.20 Vladimir Rott: Ne felejtsünk! Visszaemlékezés a Gulágra.
11.20–11.40 Bognár Zalán: Sztálin 1944. december 16-ikai határozatának végrehajtása a Kárpát-medencében.
11.40–12.00 Tatjana Guszarova: Egy család utazása Gulág-országban az 1940-es évek végén és az 50-es években.
12.00–12.20 Barabás László: Gulág és málenkij robot.
12.20–12.40 Stark Tamás: Magyar civilek elhurcolása a Szovjetunióba, különös tekintettel a budapesti deportálásokra.
12.40–13.00 Várdy Huszár Ágnes: A Gulágról hazajötték visszaemlékezései, mint történelmi források
13.00–13.30 Vita, hozzászólások

- ◆ 2012. április 11. Délutáni szekció
15.00–15.20 Molnár D. Erzsébet: Kárpátaljai magyarok a donbázi munkaszolgálaton
15.20–15.40 Murádin János Kristóf: Málenkij robot – Kolozsváriak szovjet fogságban (1944–1948)
15.40–16.00: Máthé Áron: A szovjet fogság képe a kommunista diktatúra idején
16.00–16.20 Kunt Gergely: „A kommunisták azért nehezteltek rám, mert Hitler idején nemzeti szocialistának vallottam magam” – avagy egy világkép és mozgatórugói
16.20–16.40 Simon Gábor: Nyiregyháza és a Gulág
16.40–17.00 Majorszki András: Ondiak (Zemplén m.) kényszermunkán a Szovjetunióban (1945–1947)
17.00–17.20 A Gulág-seminárium legjobb dolgozata
17.20–18.00 Vita, hozzászólások, a konferencia zárása

Kisérő rendezvények:
◆ 2012. április 12. csütörtök 9.30-11.00
Helyszín: Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium és Kollégium (Miskolc, Fényi Gyula tér 2-12.)
Szent Ignác épület, Fényi Gyula terem
Programok: Eldadások, műhelybeszélgetés a Gulágról, Várdy Huszár Ágnes és Várdy Béla professzorok Budapesti Egyetem, Pittsburgh, USA; Tatjana Guszarova, Lomonoszov Egyetem, Moszkva, Oroszország
Kamarakállitás: Szovjet fogságban – Emlékek Dr. Gyermek László rabságának idejéről (Budapesti Történelmi Múzeum kiállítása, tablókön)
◆ 2012. április 13. péntek 16.30-18.00
Helyszín: Vidas Misi Ház, Léva, József Közművelődési Egyesület (Miskolc, Kossuth u. 17.) Oratórium
Program: Fényi Gyula filmrendező előadása. Részletek Gulyás Gyula „Málenkij robot” (1987-1989) című dokumentumfilméből. Beszélgetés a rendezővel.

Rendező intézmények:
GNKT
Gulágkutatók Nemzetközi Társasága <http://www.gnkt.hu>
Miskolci Egyetem BTK Történelmi-tudományi Intézet <http://bolcsesz.uni-miskolc.hu> <http://tortenelelmiskolc.uni-miskolc.hu>
Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium és Kollégium <http://www.jezsu.hu>
Léva József Közművelődési Egyesület <http://www.nyilasmi.hu>
MTA MAB Történettudományi Munkabizottság <http://mab.mta.hu>